

Van geslacht tot geslacht

David Bos*

Vier generaties Gunning in 1882. Gereproduceerd uit:
N.H. Koers (red.) *Vier eeuwen domineesland*, Catalogus Museum
Catharijneconvent, Utrecht. Zoetermeer: Meinema 1997.

De onderlinge blikken verraden het: dit is een familie-portret, van vier opeenvolgende generaties. De jongste is zojuist gedoopt. Door zijn grootvader, wed ik; vandaar dat diens vader zo eerbiedig omhoog kijkt. Johannes Hermanus Gunning heet hij, net als zijn vader (rechts op de foto), zijn grootvader (links), zijn overgrootvader (midden) en wijlen zijn betovergrootvader. Met deze naam erft hij ook een roeping: het ligt in de lijn der verwachting dat de dopeling, evenals de drie generaties voor hem, dominee zal worden. Die doopjurk belooft een toga.

Het predikantschap staat bekend als een erfelijk beroep, een

vak dat overgaat van vader (of moeder) op zoon (of dochter).¹ In de zeventiende en achttiende eeuw kwam steevast een op de drie hervormde 'leeraars' uit een domineesgezin. Tegenwoordig schijnt dit aandeel iets lager te liggen; kort na de bezetting bedroeg het ongeveer een kwart (Vrijhof 1947; 1948).² Wat de negentiende, en vroege twintigste eeuw betreft, zijn zulke harde cijfers nog niet beschikbaar. De recrutering uit eigen kring lijkt toentertijd echter niet minder te zijn geweest.³ In 1885 ging een kwart van de hervormde emeriti als 'junior' of, vaker, 'Xzoon' door het leven.⁴ Ook de vader van het jochie op de foto voerde zo'n achtervoegsel:

Levenslang blijf ik mij ondertekenen 'J.Hz.'. Ik ben nu wel op een leeftijd gekomen, dat de bijvoeging achter mijn familienaam 'Jr' of zelfs 'Sr' niet ongepast zou wezen, maar ik heb geen anderen wensch en ken geen hooger aardsch voorrecht dan zoon te zijn van mijn hoogvereerden vader (Gunning 1941, 10).

Dat zoveel predikanten uit een pastorie kwamen, had enerzijds materiële redenen. Dankzij allerlei fondsen, vrijstellingen en subsidies waren domineeszonen in de theologie nog goedkoper uit dan anderen. Verder konden zij profiteren van de naam en connecties van hun vader; een enkele keer volgden zij hem zelfs op. Door een jeugd in de pastorie erfden zij naast dit sociaal, ook veel cultureel kapitaal: weetjes, foefjes en kneepjes van het vak, zoals ook boeren- en bakkerszonen die meekrijgen.

Anderzijds hing hun studiekeuze samen met het ideële karakter van het predikambt. Wie vaders voorbeeld volgde, gaf hem daarmee eer van zijn werk: kennelijk wist de dominee ook *off stage* zijn idealen over te brengen. Vandaar dat dominee-dichter Bernard ter Haar zijn oudste zoon toezong:

Al wat mijn jonkheid streelde, is ook uw welbehagen;
Door U leef ik opnieuw in 't uitgebloeid weleer;
In U herschept mijn jeugd zich weer;
Als ge in de toekomst door de hoop vooruitgedragen,
Den spoed bevleuglen wilt der snelgewiekte dagen,
Wanneer gij op zult treên als Dienaar van den Heer.

Ook ik snel mijmrend vaak dien dag der toekomst tegen.

O rijz' hij, eer de lamp mijns levens wordt gedoofd!

- Dan heb ik, wat ik bad, verkregen -

De dag die mij op aard reeds hemelvreugd belooft!

Als met de zalving Gods de Vaderlijke zegen

Zal drupp'len op uw hoofd!⁵

Wie daarentegen een *ander* beroep koos dan zijn oude heer, ondermijnde diens geloofwaardigheid. Hij riep de vraag op of vader zèlf eigenlijk nog wel warm liep voor het ambt; of hij er 'in een ander leven' wel weer voor gekozen zou hebben (Pénisson 1986). Bij het kiezen van een vak stonden predikantszonen dus onder morele druk: de eer van de familie was in het spel.⁶ In dit opzicht hadden domineesgeslachten wel iets weg van aristocratische families. Die vergelijking trokken zij in ieder geval zèlf: 'Het ambt is onze adel.'

Toch is al deze nadruk op de vererving van het predikambt niet geheel terecht. De aandacht wordt zo afgeleid van een minstens zo opmerkelijk verschijnsel: in vergelijking met andere academici waren predikanten veel vaker afkomstig uit lage sociale strata. Al in de negentiende eeuw kwam het gros van de theologanten uit de kleine middenstand (Otterspeer 1992, 420). De aandacht voor domineesdynastieën verhuult bovendien dat er heel wat predikantszonen waren die niet in vaders voetspoor traden; menigeen verkoos een ander vak. Niet zelden was dat een beter betaald of prestigieuzer beroep.

Uit de cbs *Statistiek van het Hooger Onderwijs* over 1936-37 maak ik op dat 33% van de predikantszonen die toen studeerden, gekozen hadden voor theologie.⁷ Dat is niet zoveel als het lijkt. Want van de studenten wier vader een juridisch of medisch beroep uitoefende, traden respectievelijk 43% en 71% in diens voetspoor. Onder de predikantszonen waren zelfs iets meer studenten geneeskunde dan theologanten. Terwijl de artsenij voor veel families kennelijk het *summum* was, diende het kerkelijk ambt vaak slechts als tussenstation van sociale stijging. Het predikantenberoep vervulde, anders gezegd, een intermediaire functie in de intergenerationele verticale sociale mobiliteit.

Maar daar hoorde je predikanten niet over. Zij presenteerden

zich liever als een sociale groepering sui generis. Een van de Gunningen zei het eens zo:

Ik heb de eer een ambt te bekleeden dat mij aan elken stand ontheft en in alle rangen plaatst, geen duim breed beneden den Koning, geen duim breed boven den bedelaar.⁸

Met groepsportretten als het nevenstaande lijken predikanten zichzelf en anderen te hebben willen overtuigen van die sociale uitzonderingspositie. Bij welke seculiere klasse of stand kon men hen ook indelen, als dominees uit dominees werden geboren om zelf weer – ongeslachtelijk, zo te zien – dominees voort te brengen? Dat was kennelijk de functie van al die aandacht voor 'autoreproductie': zij camouflerde de vaak nogal bescheiden afkomst van predikanten en de soms ronduit profane ambities van hun nageslacht.

De familie Gunning kon met haar afstamming wel voor de dag komen: zij zag zich opgenomen in *Nederland's Patriciaat* (jg XXI). De geestelijke dynastievorming verliep iets minder voorspoedig. Het jongetje op de foto, Johannes Hermanus de vijfde, koos niet het beroep waarvoor hij in de wieg was gelegd: hij werd geen predikant maar *gemeente-ontvanger*, in Veenendaal.⁹

Noten

* In memoriam Bram van Stolk (1941-1996); hij, Gert Hekma en Bram de Swaan leverden ongezoeten commentaar op de allereerste versie.

1. Vgl. Drews 1905, 126; Encrevé 1986; Janz 1994. In sociaal-historische studies van de Britse *clergy* wordt van beroepserfelijkheid niet gerept.

2. Alleen in de woelige decennia rond 1800 lag dat aandeel wat lager, rond een kwart (Van Lieburg 1996, 101 ev).

3. Volgens Van Rooden (1994, 51) maakten predikantszonen in 1858 ruim 40% van de theologie-studenten uit. Volgens mijn berekening (gebaseerd op studenten-tellingen door de hervormde synode) was hun aandeel iets kleiner (38,6%). In de jaren 1830 was het percentage domineeszonen nog iets lager, gemiddeld zo'n 33% (Bos 1997, 18 v).

4. 82 van de 338; zie *Van Alphen's Nieuw Kerkelijk Handboek*, jg 1885, bijlage B (mijn telling, DJB). Het laat zich raden dat gepensioneerden inmiddels minder geneigd waren om zich 'junior' of 'Xzoon' te noemen.

5. Bernard ter Haar, 'Aan mijn oudsten zoon, zich wijdende aan de studie der Godgeleerdheid' [circa 1851; fragment]. In: *Dichtwerken, deel II*; Leiden: Sijthoff.

De laatste regels verwijzen naar de rituele 'bevestiging' van jonge predikanten. Als Hubertus ter Haar (1833-1892) predikant was geworden, had zijn

vader waarschijnlijk deze ceremonie geleid. Maar zoonlief zei na promotie en proponentsexamen de theologie vaarwel; hij ging rechten studeren, werd advocaat en leider van de *Vrijzinnig Democratische Partij* (NNBW V 215).

6. Vandaar dat 'het domineeszontje' in zo'n kwade reuk staat (vgl Bos 1997, 18, 45).

7. Geciteerd in Van Heek 1945, tabel 1 (mijn berekening, DJB).

8. Geciteerd in Brom z.jr, 10.

9. Ook zijn oudste zoon, J.H. Gunning de zesde, zocht het buiten de kerk; zijn tweede spruit werd wel predikant.

Literatuur

Bos, David (1997), "'Een kring van achtbare mannen." De sociale positie van hervormde predikanten negentiende-eeuws Nederland'. In: D.Th. Kuiper e.a. (red.) *Predikant in Nederland, 1800 tot heden* [Jaarboek voor de geschiedenis van het Nederlands Protestantisme, jrg 5]. Kampen: Kok, 13-50.

Brom, Gerard (z.j. [1924]), *De dominee in onze literatuur*. Nijmegen/ Utrecht: Dekker & van de Vegt.

Drews, Paul (1905), *Der evangelische Geistliche in der deutschen Vergangenheit*. Jena: Eugen Diederichs [Monographien zur deutschen Kulturgeschichte].

Encrévé, Pierre (1986), 'Fils de pasteur ou enfants de pasteur(s)', *Actes de la Recherche en Science Sociales*, 62/63, 81-83.

Gunning, J.H. (1941[1940]), *Herinneringen uit mijn leven*; ed. A. Brom Jr. Amsterdam: Spruyt.

Heek, F. van (1945), *Stijging en daling op de maatschappelijke ladder. Een onderzoek naar de verticale sociale mobiliteit*. Leiden.

Lieburg, F.A. van (1996), *Profeten en hun vaderland. De geografische herkomst van de gereformeerde predikanten in Nederland van 1572 tot 1816*. Zoetermeer: Boekencentrum.

Otterspeer, W. (1992), *'De wiekslag van hun geest'. De Leidse universiteit in de negentiende eeuw*. Den Haag: Hollandse Historische Reeks.

Pénisson, Pierre (1986) 'Fils de pasteur', *Actes de la Recherche en Sciences Sociales*, 62/63, 73-80.

Rooden, Peter van (1994), 'De sociale positie van de predikant in de tijd van Haverschmidt'. In: Peter van Zonneveld & Nop Maas (red.) *François HaverSchmidt en zijn tijd*. Leiden, 39-52.

Vrijhof, P.H. (1947), 'Opleiding en afkomst der grote-stadspredikanten en theologische studenten', *Sociologisch Bulletin*, 1 [nr 3] 100-118.

Vrijhof, P.H. (1948), 'De sociale afkomst van de predikanten der Nederlandse Hervormde Kerk', *Sociologisch Bulletin*, 2 [nr 4] 133-137.